

За один її цілунок  
Най горить сто тисяч літ!  
За любов її і ласку  
Дам я небо, рай, весь світ  
(І. Франко).

Крізь призму Гетівського “Фауста” прочитала текст “Зів’ялого листа” Т. Гундорова [1]. В індійсько-буддійському контексті проаналізував поезію “Зів’ялого листа” І. Папуша. Він же запропонував рецепцію ліричної драми крізь призму фольклорної традиції. Багатогранний, поліфонічний текст “Зів’ялого листа” має і перше, і друге, і третє. Гадаємо, є всі підстави – смислові і образні – прочитати Франкову збірку у суфійсько-перському ключі, оскільки І. Франко був добре обізнаний і з перською класичною поезією і з суфізмом. Цьому сприяли його дружба і листування з А. Кримським, студії “східних німецьких книжок”, його обізнаність та захоплення поезією Й.-В. Гете.

### Література:

1. Гундорова Т. Франко і Каменяр. – К., 2006.
2. Льницький М. Біль обернений у слово. Передм. до кн.: Франко І. “Зів’яле листа”. – Львів, 2004.
3. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка. – Львів, 2006.
4. Кочубей Ю. Іван Франко і літератури народів Близького та Середнього Сходу; Лебединська Т. Культура Сходу в літературній і науковій діяльності Івана Франка // Іван Франко і світова культура. Матеріали Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 1986). – К., 1990. – Кн. 1, 2.
5. Маленька Т. Поезія Гафіза в європейській рецепції // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2005. – Вип. 36; Маленька Т. Поезія Гафіза в Європі: дослідження, переклади, рецепція // Східний Світ, 2005. – № 2.
6. Папуша І. *Modus orientalis*. Індійська література в рецепції Івана Франка. – Тернопіль, 2000.
7. Рудницький Л. Іван Франко і німецька література. – Мюнхен, 1974.

*Любиця Бабота (Пряшів, Словаччина)*

## Перші переклади творів Івана Франка на теренах історичної Угорщини

У кінці XIX – на початку XX ст. значно посилювалося зацікавлення українських діячів українською етнічною територією тогочасної Угорщини<sup>1</sup>. М. Драгоманов, Ф. Колесса, І. Свенціцький, І. Франко, В. Гнатюк, І. Верхратський та інші звернули

<sup>1</sup> У минулому назва автохтонного населення цієї території часто змінювалася – називали їх угорськими русинами, русинами, руснаками, угроросами, карпаторосами, угорськими українцями, карпатськими українцями, закарпатськими українцями тощо. У Словаччині сьогодні віддають перевагу назві русини-українці.

увагу на звичаї, мову, історію і культуру найзахіднішої гілки східних слов'ян. Деякі з них особисто побували на території, заселеній русинами (нинішня Словаччина і Закарпаття), де з найвидатнішими представниками місцевого культурного життя утримували приватні контакти (зокрема з так званими будительським поколінням, у першу чергу з А. Кралицьким, 1835–1894). На зацікавлення українських науковців, відповіли їй місцеві русини-українці. Цей факт був надзвичайно важливий, бо постійна і зростаюча денационалізаторська політика угорського уряду досягла вершини в 1907 році, коли угорський міністр освіти граф Аппоні видав спеціальний закон, спрямований проти неугорських національностей держави (торкався дежавних і церковних основних шкіл – на його основі рідній мові був відведений щотижнево лише один урок, фактично, крім іншого, майже повністю ліквідувалося й вивчення кирилиці). Закон Аппоні ліквідував останні 23 українські школи в Пряшівщині й Ужгородщині і зменшив утравістичні (двомовні – угорсько-українські) школи з 306 до 107. У 1914–1915 навчальних роках таких шкіл залишилося тільки 18 [11: 18]. Місцева українська інтелігенція вчилася в малярських школах, читала переважно малярську літературу, і це була одна з причин, що деякі свідомі діячі вважали потрібним перекладати твори українських авторів малярською мовою. Метою цих перекладів було знайомити з кращими зразками української літератури не тільки угорців, але також тогочасну, здебільшого денационалізовану місцеву українську інтелігенцію.

На зламі XIX і XX ст. на українській етнічній території Угорщини доступною стала зокрема творчість І. Франка. Її популяризаторами були Ю. Жаткович (1855–1920)<sup>1</sup> і на двадцять років молодший Г. Стрипський (1875–1946)<sup>2</sup>, який, за іронією долі, пізніше став найвизначнішим угорським бібліографом. Коли в 1898 році з нагоди 25-літнього ювілею літературної діяльності І. Франка у Львові було видано збірник під назвою “Привіт д-ру Івану Франку”, а в 1916 році з нагоди 40-річчя його діяльності збірник “Привіт Іванові Франкові” (книга вийшла з запізненням з огляду на міжнародні події та Першу світову війну). В обох збірниках були надруковані статті русинів Угорщини – Ю. Жатковича (в обох) і Г. Стрипського (в останньому) [12: 19]. Провідні слов'янські науковці зацікавилися діяльністю Ю. Жатковича, оцінювали її, як також оцінювали і його зв'язки з І. Франком. Перек-

<sup>1</sup> Ю. Жаткович – священик, історик, етнограф, письменник і перекладач. Друкувався на сторінках журналу “Листок” (1885–1903), різних місяцесловів, престижного угорського журналу “Századok”, ужгородського журналу “Kelet” тощо. Листувався з В. Гнатюком. Був автором першої української історії літератури, надрукованої угорською мовою (1900), членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові й Історичного товариства в Будапешті.

<sup>2</sup> Г. Стрипський – кустод музею, етнограф, бібліограф, історик літератури, письменник, журналіст і перекладач. У селі Скотарському заснував першу читальню “Просвіти” (1897). З 1913 року був членом Румунської Академії наук, з 1914 року Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Нав'язав контакти з В. Гнатюком та І. Франком. Свої наукові зацікавлення спрямовував першочергово на давні писемні пам'ятки Угорської Русі, на її фольклор і етнографію. Політикою почав займатися після закінчення Першої світової війни, заснував кілька періодичних видань, писав підручники, в 1941–1944 роках активно працював у Підкарпатському науковому товаристві в Ужгороді. Помер у Будапешті.

лади творів галицького письменника угорською мовою були згадані, крім іншого, і в чеському некролозі Ю. Жатковича (Národopisný věstník československý XVI, 1923, s. 105) [13: 27]. Український карпатознавець В. Микитась навіть висловився, що Ю. Жатковичу належить внесок у пропаганду української літератури угорською мовою [11: 60].

У 1896 році Ю. Жаткович переклав відому статтю “І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти малярського тисячоліття”, яка набула широкого розголосу в Австро-Угорщині та інших країнах [11: 60]. Тоді ж Ю. Жаткович, як сам зазначає, ознайомився з творами І. Франка. Саме тоді він прочитав збірку оповідань “В поті чола” [1: 20]. Однак він також зауважив, що в цьому напрямі йому допомогли щомісячний літературно-науковий і громадсько-політичний львівський журнал “Жите і слово” (редактором та дописувачем цього журналу був І. Франко) та В. Гнатюк, якому належить подяка за ознайомлення угорських русинів із малоруськими письменниками та І. Франком) [2: 20].

Кореспонденція між Ю. Жатковичем та В. Гнатюком з 1896–1912 років (зберігається у Львівському центральному державному історичному архіві) теж підтверджує, що український фольклорист і етнограф регулярно й цілеспрямовано знайомив Ю. Жатковича з творчістю Каменяра та вислав йому Франкові твори. У листах до В. Гнатюка Ю. Жаткович завжди дякував за одержані посилки Франкових книг, хоч і не завжди зазначав, про які твори йдеться. Деякі з них Ю. Жаткович залишав для себе, а деякі після прочитання повертав Гнатюкові [4]. У листі від 20 жовтня 1896 року Ю. Жаткович повідомив В. Гнатюка про те, що переклав оповідання І. Франка “В поті чола” і переслав його для опублікування в “первостепенну малярську газету “Budapesti Hirlap”. Цей щоденник 30 грудня 1896 року надрукував переклад оповідання “Трицева шкільна наука” з надзвичайно прихильним відгуком про твір і переклад [1: 20], однак оповідання “В поті чола” з’явилося тільки на початку 1898 року в журналі “Magyar Szemle” [9]. Ю. Жаткович переклав ще “Маніпулянтку” (єдина згадка про це в листі від 5 вересня 1896 року) та інші оповідання зі збірки “В поті чола” – а саме твори “Schönschreiben”, “Моя січкаря”, “Домашній промисл” та “Хлопська розправа”. Редактор журналу “Budapesti Hirlap” мав на меті опублікувати їх, і творами українського письменника зацікавити читацьку публіку. Ю. Жаткович готував ґрунт для перекладів І. Франка окремою книгою [6]. Однак, йому не вдалося, бо для книги “не знайшов видавця” [1: 20]. Відтак, окремі переклади помістив в угорських часописах “Kelet”, “Karpáti Lapok”, “Bereg” та “Görög Katholicus Hirlap” [1: 20]. Про чотири згадані твори І. Франка в перекладі Ю. Жатковича інформує також В. Микитась [11: 61]. За твердженням М. Лелекача, в газеті “Kelet” за 1899 рік було опубліковано два оповідання І. Франка – “Az én szecskavágóm története” (“Історія моєї січкаряні”) та “Hrecz úrfi” (“Триць і панич”) [3: 238]. Очевидно, детальніший огляд цього ужгородського тижневика, який виходив протягом 14 років (1888–1901) і головним співпрацівником якого був саме Ю. Жаткович, показав би точну кількість перекладів на його сторінках з української мови угорською.

Оповідання “Гриць і панич” з’явилося 1902 року окремою книжечкою. Її видавцем стало літературне товариство ім. Св. Стефана [11: 62; 1: 20]. Переклад повісті “Перехресні стежки” мав помістити щоденник “Alkotmány” серед своїх фейлетонів [1: 20], однак поки що не вдалося встановити, чи цей намір був здійснений.

Поза увагою Ю. Жатковича не залишилася драматургія Каменяра. В одному з листів до В. Гнатюка він писав: “Попрошу чим скорей заслати мні “Учителя” і другі драматическіє твори д-ра Франка, оби я ще до Нового року мог заслати ... перевод для Національного театра (в Будапешті. – Л. Б.) – бо если се до Нового року не сділаю – то “Учитель” или другое драматическое сочинение не могло би скоріе на сцені появиться як токмо на весні року 1898-го” [4]. Незабаром Ю. Жаткович повідомив В. Гнатюка, що директорів згадуваного театру послав переклад драми “Украдене щастя”, а директор його передав далі – драматичній комісії на ухвалення [5]. Послав і “Кам’яне серце” (в листі подано саме цей заголовок)<sup>1</sup> дирекції “Комічного театру” в столиці Угорщини... [5]. На жаль, 1916 року Ю. Жаткович писав: “...й досі не вдалося мені довести до того, щоб їх (п’еси. – Л. Б.) виставлено де на малярській сцені” [1].

Ю. Жаткович належав до найпрогресивніших і найвидатніших представників культурного життя з-поміж русинів Угорщини. Він не тільки перекладав твори І. Франка угорською мовою, але високо поважав і оцінював його діяльність [10]. Повага Ю. Жатковича до Каменяра була загальновідомою, тому за посередництвом В. Гнатюка йому запропонували підготувати матеріали до збірника, присвяченого 25-літньому ювілею І. Франка. Будучи від природи людиною занадто скромною, Ю. Жаткович спочатку не погоджувався з пропозицією, однак, нарешті, пообіцяв написати статтю “Д-р Франко і угорські русини” [7]. Своє слово дотримав і незабаром В. Гнатюкові вислав коротку розвідку. Адресат мав вирішити, чи розвідку використає, чи ні [8]. Очевидно, це і була вже згадувана стаття “Угорські русини та ювілейний рік 1889”, котра потрапила в запланований збірник у 1898 році [12: 19]. Окрім того, стаття “Малярські переклади творів Івана Франка” з-під пера Ю. Жатковича була надрукована в збірнику до 40-річчя діяльності І. Франка. Однак позитивне ставлення Ю. Жатковича до І. Франка не було одностороннім. Каменяр своєю чергою погодився з тим, щоб Ю. Жаткович перекладав його твори угорською мовою та привітав перекладача з нагоди 30-ліття письменницької діяльності [11: 61].

Зацікавлення Ю. Жатковича українською літературою не обмежувалося тільки творчістю І. Франка. Про це він написав: “Щоби поінформувати хоч дещо малярську публіку про українську літературу, про яку вона зовсім нічого не знала, зладив я на підставі праці д-ра Омеляна Огоновського коротенький нарис сеї літератури і надрукував його в 26 числі журналу “Magyar Szemle” за 1900 рік” [1: 20].

Окрім Ю. Жатковича, перекладам творів І. Франка угорською мовою сприяв також учений і перекладач Г. Стрипський, який утримував тісні контакти (через листування) з І. Франком і В. Гнатюком. Працюючи кустодом національного музею

<sup>1</sup> На відміну від цієї помилки, у статті Ю. Жатковича “Угорські русини та ювілейний рік 1898” подано правильну назву “Кам’яна душа”.

в Коложварі (нині Румунія), просив дозволу від І. Франка перекласти деякі його твори для угорськокомовного студентського часопису в університеті [11: 67]. Отримавши згоду, Г. Стрипський продовжував перекладати твори І. Франка й опублікував їх переважно в центральних і місцевих (семигородських) газетах. Ішлося про твори “Polujka” (“Pesti Hirlap”), “A ceruza” (“Олівець”) (“Erdélyi Hirlap”), “Jó kereset” (“Добрий заробіток”) (“Kelet”, 1900; “Erdélyi Hirlap”, 1907). “Az én szecsavágóm története” (“Історія моєї січкарні”) (“Erdélyi Hirlap”, 1907) [3: 250].

Г. Стрипський був свідомий того, що населенню Угорщини бракує інформації про життя українців, їхню історію та культуру, і тому в Будапешті почав видавати журнал “Ukránia” (1916). Вийшло всього 20 номерів цього періодичного видання, політична платформа якого поки що не є дослідженою. У журналі були надруковані цікаві переклади з української літератури. Визначне місце між ними посідали твори І. Франка. У першу чергу це було оповідання “До світла” [17: 25–31], яке залишилося незакінченим, але незабаром з’явилося окремою книжечкою в серії “Української бібліотеки” (“Ukrán könyvtár”). Повідомлення про вихід книжечки у світ у журналі було надруковане двічі [20: 248; 16: 272]. Також на сторінках журналу редактор помістив оповідання “Історія моєї січкарні”, яке сам переклав [19: 195–200]. У зв’язку зі смертю великого Каменяря, Г. Стрипський опублікував некролог [18: 153–155] та помістив портрет І. Франка. Угорській читацькій публіці представив вірш “Каменярі” в перекладі мадярського поета А. Земплени [21: 249–250]. Цікавий факт, що цей переклад був передрукований у збірці І. Франка “Királyos” (книга вийшла унаслідок співпраці видавництва Ужгорода та Будапешта в 1970 році) і в збірці “Каменярі мовами світу” [15: 147–148]. Переклад А. Земплени вважається першим перекладом цієї поезії угорською мовою і був зроблений за першим виданням збірки І. Франка “З вершин і низин” (Львів, 1887), де, з уваги на малий формат книжечки, кожен рядок поділено на два [15: 185]. Вірш “Каменярі” в угорській літературі користувався значною популярністю. Крім згаданого А. Земплени, його ще переклали такі мадярські поети, як Кепеш Геза, Шандор Ласло, Калаш Мартон, Радо Дердь, Грігаші Єва та закарпатець Балла Ласло.

Заслуги Г. Стрипського в поширенні творчості Каменяря між українцями Угорщини значні. Його невтомний труд оцінили сучасники, і Г. Стрипський як єдиний представник з-поміж русинів-українців увійшов до складу ювілейного комітету в 1913 році, що був створений з нагоди 40-річчя творчої і громадської діяльності І. Франка [11: 74].

У межах взаємної співпраці Г. Стрипський обговорював з І. Франком можливість перекладу “Слова о полку Ігоревім” угорською мовою, а також переклади творів Т. Шевченка, В. Стефаника, М. Коцюбинського, О. Маковея та С. Руданського. Г. Стрипський під безпосереднім впливом І. Франка написав кілька статей про місцеві українські рукописи і стародруки, в тому числі дослідження “Старша руська письменність на Угорщині” (1907), “A hazai rutének legrégebbs nyomatványai” (1911) “Угро-руські літописні зписки” (1911) та “З старшої письменности Угорської Руси” (1913) [16: 448].

Окрім згаданих перекладів, угорська громадськість про І. Франка довідалася зі статті “Українці” (“Kisoroszok”) з 1906 року, що вперше була надрукована угорською мовою в 1911 році (цікаво, що Ю. Жаткович, у своїй вже кілька разів згадуваній статті про угорські переклади творів І. Франка з 1916 року, подає іншу дату: “Перед двома роками надруковано в видавництві про східні літератури невеликий, але гарний нарис української літератури ювілянта п. н. “Kisoroszok. Irta Franko Iván” [1: 20]). Статтю в І. Франка замовив відомий угорський славіст, професор Будапештського університету О. Ашбот (1852–1920). Славістичні зацікавлення О. Ашбота були значні. Він знав літературу місцевих русинів-українців і високо оцінював діяльність Ю. Жатковича. Автограф статті про українську літературу, яку І. Франко первісно написав для енциклопедії світової літератури, не є відомий [14: т. 41: 586].

І. Франко був першим українським письменником, твори якого в перекладі угорською мовою знала й читала не тільки денационалізована місцева українська інтелігенція, але також і угорська громадськість. Подяка за це належить двом закарпатцям – Ю. Жатковичеві та Г. Стрипському, яких уважаємо першими перекладачами Франкових творів угорською мовою. Очевидно, діяльність обох перекладачів у цьому напрямі була багатшою, ніж ми вказали, і в майбутньому варто звернути більшу увагу на тогочасні джерела й вивчити значну кількість угорських газет і журналів. В оцінці роботи обох перекладачів залишається незаперечним факт, що в умовах сильної денационалізації вони відчували єдність з українцями по той бік Карпат і завдяки перекладам піднімали національну свідомість денационалізованої частини місцевого українського населення, ознайомлювали його представників з найкращими творами української літератури.

### Література:

1. Жаткович Ю. Мадярські переклади творів Івана Франка // Дружно вперед. – 1986. – № 8. – Серпень.
2. Жаткович Ю. Угорські русини та ювілейний рік 1898 // Дружно вперед. – 1986. – № 8. – Серпень.
3. Лелекач М., Гарайда І. Загальна бібліографія Підкарпаття. – Унгвар, 1943.
4. Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 20 жовтня 1896 року.
5. Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 6 грудня 1896 року.
6. Листи Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 8 травня 1897 року та 4 квітня 1898 року.
7. Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 9 грудня 1897 року.
8. Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 22 лютого 1898 року.
9. Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 4 квітня 1898 року.
10. Лист Ю. Жатковича до В. Гнатюка від 25 жовтня 1899 року.
11. Микитась В. З ночі пробивалися... – Ужгород, 1977.
12. Мольнар М. Поетичний літопис 61 // Дружно вперед. – 1986. – № 8. – Серпень.
13. Мольнар М. Поетичний літопис 62 // Дружно вперед. – 1986. – № 9. – Вересень.
14. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

15. Франко І. Каменярі мовами світу. – К., 1983.
16. Horbal B. Stryps'kyi, Hiiador/ Sztripszky, Hiador // Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Eds. P. R. Magocsi and I. Pop. – Toronto-Buffalo-London, 2002.
17. Ukránia. – 1916. – № 1.
18. Ukránia. – 1916. – № 9–10.
19. Ukránia. – 1916. – № 11–12.
20. Ukránia. – 1916. – № 15–16.
21. Ukránia. – 1916. – № 17–18.

*Ольга Лучук (Львів)*

## **“Пролог” до поеми Івана Франка “Мойсей” у різночасових перекладах англійською мовою (історико-літературний контекст)**

Загально визнаною є думка, що написана в першій половині 1905 року поема І. Франка “Мойсей” – це його вершинний літературний здобуток, який одночасно є одним із найвидатніших творів української літератури [13: 52–53]. Варто вказати, що така думка почала формуватися, починаючи вже з перших відгуків на цей Франковий архітвір. Зокрема, відомий своєю вимогливістю й гострим словом літературний критик Микола Євшан, публікуючи в часописі “Будучність” (1909, ч. 1, 2) “студію над твором І. Франка” “Пісня про Мойсея”, відзначав: “Такий твір, як “Мойсей”, мусить бути твором цілого життя, сумою змагань, мрій, ідеалів, які присвічували поетові у його роботі, твором, в якому поет виповідає себе цілого і більше не має вже нічого важнішого над те сказати. Такі твори пишуть генії на вершинах своєї творчості перед своєю фізичною або моральною смертю” [2: 437]. Цю думку іншими словами сформулював значно пізніше – майже через півстоліття – академік О. Білецький, який у своїй надзвичайно сміливій (як на кінець 1950-х років) статті “Українська література серед інших літератур світу” про Франкового “Мойсея” писав, що “це, так би мовити, конденсація духовної енергії народу, його кращих прагнень, а разом з тим і сумнівів і вагань. Старанно дотримуючи місцевого колориту, вивчивши біблійні перекази, Франко створив символ широкого значення. Його поема – це і підсумок його власного життя та діяльності, його, так би мовити, Ехегі monumentum, заповіт українському народові” [1: 43].

До слова кажучи, й сам І. Франко вважав свого “Мойсея” синтезом усієї своєї творчості. Віковична боротьба добра і зла, правди й брехні, розуму й чуття, взаємовідносини індивіда й народу, врешті – концепція власної національної держави й осмислення історії “цілого чоловіцтва” – ось ті думки й почування, що їх висловив І. Франко у своєму “Мойсеї”. Попри “біблійну” генезу, цей твір відображає стражденну долю не тільки українського народу, а й недолю свого геніального творця,